

X10 411
ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ИЗ САДРЖАЈА

Milka Ivić

Padežna problematika u univerzitetskoj nastavi

Павле Илић

Судбина полугласа у српскохрватском језику

Dragiša Živković

Metodološki i metodski aspekti nastave
književnosti na visokim školama

Boško Novaković

Neki vidovi srpske pripovetke između dva rata

Слободан Марковић

Зенитизам

Vuk Filipović

Profil dve sredine u romanu »Gospođica«
Ive Andrića

Milorad Ćorac

Tipovi intenzifikacije u srpskohrvatskom
književnom jeziku

2-3

1972.

БЕОГРАД

Берислав Николић

АКЦЕНАТСКЕ АДАПТАЦИЈЕ СТРАНИХ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ*

1. Две су основне групе ових речи: 1) речи изведене наставцима страног порекла; 2) интернационализми у ужем смислу. У оба случаја од значаја су именице и глаголи. Страни придеви аутоматски се уклапају у српскохрватске акценатске моделе.

2. У вези с наставцима страног порекла постоје две врсте речи: 1) оне које су непосредно преузете из ког страног језика (тур. *барутана*); 2) оне које су настале како друкчије, обично на српскохрватском тлу (*дворана*).

3. Ово су наставци страног порекла: 1) османско-турског порекла: именички: *-ана, -чија/-ција; -лија, -лук*; 2) грчког порекла: а) глаголски: *-(и)сати*; б) именички: *-ија*; 3) остали: а) именички: *-арија, -ов, -иста*; б) глаголски: *-ирати*.

4. Од речи изведених наставцима страног порекла у савременом српскохрватском књижевном језику глаголи имају уједначенији акценат него именице.

5. Уједначен акценат имају: 1) именице изведене наставком *-ана* (*барутана, дворана* и сл.); 2) именице изведене наставком *-ија* које су или преузете непосредно из грчког (*идолатрија* и сл.); или нису ни грчког ни романског порекла (*новотарија* и сл.); 3) именице изведене наставком *-арија* (*канцеларија, играрија* и сл.); 4) именице изведене наставком *-ов* које нису преузете непосредно из мађарског (*белов, -два = -ова* и сл.); 5) именице изведене наставком *-ист(а)* (*виолинист(а), тенорист(а)* и сл.); 6) глаголи и на *-(и)сати* (*анатемисати, малаксати, враголисати*; додуше, једино је: *мирисати* и *педесати*) и на *-ирати* (*конферирати, конферирам; шармирати, шармирām*).

6. Неуједначен акценат имају ове именице: 1) изведене наставком *-чија/ција* (*баштованција, вратарција = већином; инџија = инџија, — харција = мањи број; ђбаџија, млџкаџија = приличан број*); 2) изведене наставком *-лија* (*дџлија, брџлија = већи-*

* Литература: 1) Берислав М. Николић, Основи млађе новоштокавске акцентуације, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 1 (Београд, 1970). 2) Берислав М. Николић, Акцент интернационализама у савременом српскохрватском књижевном језику, Наш језик, Нова серија, књ. XVIII, св. 4—5, стр. 220—228. И тамо наведена литература.

ном; збрлија, дугáјлија = мањи број); 3) изведене наставком -*лук* (*агáлук*, *нестáшлук* = већином; *áбачилук* = *абаџилук* одн. *зинáлук* = *зинáлук* = мањи број); 4) изведене наставком -*ија*, кад су преузете из романског (*бèстија* — *грáција* — *десперáција*); 5) изведене наставком -*ов*, кад су преузете непосредно из мађарског (*áшов*, -*ова* — *áлдов*, -*ова*).

7. Ако се узме у обзир порекло наставака, може се рећи ово:

а) од речи изведених наставцима османско-турског порекла више их је с неуједначеним (*чија/-џија*, -*лија*, -*лук*) него с уједначеним (-*ана*) акцентом;

б) од речи изведених наставцима грчког порекла више их је с уједначеним (-*ија* — кад су или непосредно преузете из грчког или кад нису ни грчког ни романског порекла, -(*и*)*сати*) него с неуједначеним (-*ија* — кад су преузете из романског) акцентом;

в) од речи изведених осталим наставцима више их је с уједначеним -*арија*, *ов* — кад нису преузете непосредно из мађарског, -*ист(а)*, -*ирати*) него с неуједначеним (-*ов* — кад су преузете непосредно из мађарског) акцентом.

Порекло је непосредно релевантно за уједначеност акцента само у два случаја:

а) именице изведене наставком -*ија* имају уједначен акценат: а) кад су преузете непосредно из грчког; б) кад не потичу ни из грчког ни из романског; међутим, кад су преузете непосредно из романског, немају уједначен акценат;

б) именице изведене наставком -*ов* кад нису преузете непосредно из мађарског имају уједначен акценат; кад су преузете непосредно из мађарског — немају уједначен акценат.

8. *Интернационализме у ужем смислу* класификоваћу према наставцима онако како би се ти наставци могли схватити у синхроничном пресеку савременог српскохрватског књижевног језика (не, дакле, етимолошки).

9. Уједначен акценат имају именице с овим наставцима (тако схваћеним): 1) са дугим узлазним на пенултими: а) -*ада* (*блоkáда* и сл.); б) -*ијада* (*Олимпијáда* и сл.); в) -*ажа* (*масáжа* и сл.); г) -*иза* (*аналíза* и сл.); д) -*оза* (*психóза* и сл.); њ) -*ира* (*гравíра* и сл.); е) -*ура* (*коректúра* и сл.); ж) -*атура* (*кубатúра* и сл.); з) -*итура* (*политúра* и сл.); 2) с алтернацијом (\) + (—): (—) + (/) + (—): а) -*ал* (*генèрáл*, -*áла* и сл.); б) -*ол* (*бèнзол*, -*óла* и сл.); в) -*ан* (*ангáжмáн*, -*áна* и сл.); г) -*ин* (*кофèин*, -*ина* и сл.); д) -*ар* (*комèнтáр*, -*áра* и сл.); њ) -*ир* (*комáндир*, -*íра* и сл.); е) -*ет* (*аполòгет*, -*éта* и сл.); ж) -*ит* (*квáрцит*, -*íта* и сл.); 3) с кратким узлазним на пенултими: а) -*ург* (*драмáтург* и сл.); б) -*ик* (*акадèмик* и сл.); в) -*изам* (*лиризам* и сл.); г) -*ант* (*консултант* и сл.); д) -*ент* (*асистент* и сл.); 4) с кратким узлазним акцентом на слогу трећем од краја и дужином на пенултими: а) -*атор* (*вибрáтор* и сл.); б) -*итор* (*компòзитор* и сл.).

10. Доследно дублетни акценат имају именице с овим наставцима: а) -*итис* (*бронхíтис* = *бронхítис* и сл.); б) -*еут* (*терапèут* = *терапеут* и сл.).

11. Неуједначен акценат имају именице с овим наставцима: а) *-инг* (α) *крèкинг*; β) *трéнинг*); б) *-ика* (α) *атлèтика* = већином; β) *астро̀на̀утика* = *астрона̀утика* и сл.); в) *-ер* (α) *рекòрдер*, *-éра* = већином; β) *трéнер*, *-а* = *трèнер*, *-éра*; γ) *бòксер*); г) *-ор* (α) *рè-дактор*; β) *рèвизор*; γ) *контрòлор*, *-òра*; д) *-тор* (α) *рèактор*; β) *рò-тāтор*); љ) *-ат* (α) *делèгāт*, *-áта* = већином; β) *Азѝјат*).

12. Благодарeћи снажном развиту науке и уопште цивилизационе комуникације стране речи су врло продуктивна категорија у језику. Из овога се излагања види да је њихов акценат прилично уједначен. Међутим, као што сам то показао у својој књизи *Основи млађе новоштокавске акцентуације* (стр. 57 и д.), акценат речи домаћег порекла изведених продуктивним наставцима ни издалека није тако уједначен. Поставља се питање: откуд та разлика између страних и домаћих изведених речи? Одговор је, мислим, овај: стране речи значењски ни издалека нису тако мотивисане као изведене речи домаћег порекла. Значењска мотивисаност домаћих изведених речи чини да оне, кад су изведене још продуктивним наставцима, лакше задржавају акценат речи од којих су изведене. Обрнуто, значењска немотивисаност страних речи допушта лакше уједначавање акцента. Тако се и на овај начин показује то како је семантика од великог значаја за акценат изведеница.

НАПОМЕНА:

У некојим јужнијим млађим новоштокавским говорима интернационализми с извесним од ових наставака имају — доследно — нешто друкчији акценат. Тако:

1) именице с наставцима *-ада*, *-ијада*, *-ира*, *-ура*, *-атура*, *-итура* доследно гласе: *там̀пòнāда*, — *Олимп̀ѝјāда*, — *гра̀вира*, — *ква̀д-ра̀тура*, — *ку̀ба̀тура*, — *пол̀ѝтура* и сл.;

2) именице с наставком *-ика* доследно гласе: *тера̀пèутика* и слично;

3) именице с наставком *-изам* доследно гласе: *ал̀д̀гизам* и слично.

Иако сви ови акценти нису распрострањени на подједнако великом простору, сматрам да их све треба прихватити као равноправне у српскохрватском књижевном језику; из ова два разлога:

1) они не ремете основне принципе српскохрватске књижевне акцентуације;

2) особина су говора који леже у најужој основици српскохрватског књижевног језика; не, додуше свих, али некојих (што значи да ни они други, у књижевном језику већ прихваћени акценти нису особина свих млађих новоштокавских — четвороакценатских говора).